

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 31 Volume: 7 Issue: 31

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA İZMİR'İN SITMA İLE MÜCADELESİ *İZMİR'S STRUGGLE AGAINST MALARIA DURING THE WORLD WAR II*

Tuğba KORHAN*

Öz

Selçuklulardan Osmanlı Devleti'nin yıkılıőına kadar Anadolu'da zaman zaman sıtma salgını görölmüőtür. Birinci Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele devrinde yayılmaya devam eden sıtma II. Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da çok yıkıcı bir hal almıştır. 1940-45 yılları arasında çok sayıda insan bu hastalıktan dolayı ölmüştür. 1940'larda sıtma İzmir ve çevresinde de bir probleme dönmüő. Bu sorunun üstesinden gelmek için gerek hükümet yetkilileri gerek valilik gerekse savaş nedeniyle bölgede bulunan İngilizler çare araőımlardır. Bu makale de II. Dünya Savaşı'nda İzmir'de sıtmaya karşı alınan önlemleri anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sıtma, İzmir, II. Dünya Savaşı.

Abstract

From Seljuks period to the collapse of the Ottoman Empire's malaria epidemic has had a major influence on Anatolia betweenwhile. Malaria continued to spread throughout Anatolia during The First World War and National Struggle Period. At the time of Turkish Republic, especially conditions in The Anatolia during World War II were harsh, malaria, was rampant among people. Many people died of malaria between 1940-45. In the 1940's malaria was a problem in the İzmir and in its environment. In this paper we summarize precautions which were taken in İzmir during World War II.

Keywords: Malaria, İzmir, The World War II.

---

*Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği.

1. İki Dünya Savaşı Arasında Anadolu'da Sıtma

Binlerce yıldır tarih sahnesinde olan, savaşların, ayaklanmaların, devletlerin iniş çıkışlarının bir parçası olan sıtma salgınının Anadolu'daki tarihi eskidir. Öyle ki Divan ü Lügat-it-Türk'te dahi kendine yer bulabilmiştir. Örneğin "bezgek (beziğ)" titreme, titretici sıtma anlamına gelir. Bir diğer örnek "yubakulak" da sıtmadan titreme karşılığında kullanılır. Yine bu eserde geçen "kezik" kelimesi insanı titreten sıtma, nöbet anlamlarına gelir. (Altıntaş, 1988: 68)

Devletlerin güçsüz oldukları dönemlerde çoğalan sıtma salgınları Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde de yaygındır. Osmanlı Devleti kinin kullanmak, batakılları kurutmak gibi önlemlerle sıtma ile mücadele etmeye çalışmış fakat gerek Balkan Savaşlarında gerekse I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile durumun ciddiyetini artırmıştır. Sıtma ile mücadelede orduda alınan önlemlerin yanında 1917'de kinin tedariki ve ucuza satılması hakkında bir kanun çıkarılmışsa da (MMZC, 198: 148) sıtmanın yaygınlaşması önlenememiştir. Nitekim savaş boyunca dört sene içinde Osmanlı ordusunda 412.000 er sıtmaya yakalanmış, bunların 20.000'i ölmüştür. (Yıldırım, 1985: 1326)

Milli Mücadele döneminde askerler arasında yüzde 40 oranında sıtma hastası belirlenmiştir. Yine aynı dönemde halkın da yüzde 50'si sıtma hastası olduğu bilinmektedir. Hatta bazı yörelerde bu oran daha da artmaktaydı. Konumuz olan İzmir ve bölgesinde ise oran yüze 40'tı. (Özkan, 1982: 195)

Cumhuriyetin ilk yıllarına da Osmanlıdan sıtma mirası kalmıştır. I. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle dönemde salgın artmış 12 milyonluk Türkiye Cumhuriyeti'nin yarısı sıtmaya yakalanmıştı. 1923 yılında Sıhhiye Vekâleti ülke çapında 1381 kilogram kinin dağıtılmıştır. (TBMM ZC, 1923: 123)

Genç Türkiye Cumhuriyeti sıtma ile mücadele için çeşitli önlemler almış. 18 Mart 1924 tarihli Köy Kanunu çerçevesinde 18-28 Eylül 1924 tarihinde "Sıtma ile Mücadele Komisyonu" kurulmuş bunun ardından İstanbul'a Bakteriyoloji kliniği kurularak bu kuruma bağlı kurslar verişmiştir (Resmi Gazete, 1924: 336) 1925 Şubat ayında Ankara'da Temmuz ayında ise Aydın'da sözü edilen kurslarda yetişenler sıtma ile mücadele alan çalışması yapmışlardır.

13 Mayıs 1926'da "Sıtma Mücadelesi Kanunu" çıkarılmış. Bu kanunla sivrisinekle mücadele ve batakılık alanların kurutulması ve kurutulacak batakılık alanlardan elde edilecek tarım alanları da ekonomiye büyük katkı sağlaması hedeflenmiştir 1925 yılından itibaren sıtma ile mücadele kapsamında vilayetlere kinin dağıtılmıştır. (Resmi Gazete, 1928: 11) bunlarla da

yetinilmeyerek Almanya'dan Prof. Dr. E. Martini ve Dr. H. Vogel isimli uzmanlar getirtilerek Türk uzmanlarla birlikte 1928'de Adana'da bir Sıtma enstitüsü kurulmuştur. Sırayla Bursa, Samsun, İstanbul, İzmit ve Konya'da 1928'in sonuna kadar, 1938'e kadar da Balıkesir, Diyarbakır, Eskişehir, İçel, Kayseri, Manisa, Maraş ve Trakya bölgeleri eklenerek 16 sıtma ile savaş komisyonu kurulmuştur. (Şehsuvaroğlu, 1953: 144)

II. Dünya Savaşı yıllarında ise savaş şartlarının etkisiyle ülkede altyapı, sağlık kurumu ve personel yetersizliklerinin hat safhaya ulaşması, temizlik şartlarının elverişsizliği, yetersiz beslenme, ilaç temininde yaşanan sıkıntılar ve aşırı fiyat artışlarının sağlık sektörünü de etkilemesi gibi faktörler; sıtmanın yaygınlaşması için uygun zemini hazırlamıştır. Bu dönemde sıtma ile mücadelede karşılaşılan en büyük güçlük, kinin ve mazot sıkıntısı olmuştur. Savaş dolayısıyla, kinin hammaddesinin ithali güçleşmiş; mevcut stokların tasarruflu kullanılmasına önem verilmiştir. Temininde sıkıntı çekilen bu maddeler, fakir halka ücretsiz; durumu iyi olanlara da maliyet fiyatı üzerinden dağıtılmıştır. (Şehsuvaroğlu, 1953: 145) Fakat kinin zamanla karaborsaya düşmüş, sahte kinin satışları başlamıştır. Bu olumsuz şartlar meclis gündemini de işgal etmiş devletin dağıttığı kinin dışında bu maddenin satışı yapanlar ile ilgili kanuni işlemler başlatılmıştır. (BCA 2.509.2041.1) İkinci Dünya Savaşı süresinde sıtma ile ilgili istatistiklere bakacak olursak; Sıtma ile mücadele edilen bölge sayısı 19'dur. 19 bölge 33 ilin 108 ilçesinin 4614 köyü kapsamaktadır. Sıtmaya karşı mücadelede çalışan personel sayısı: 151 doktor ve 563 sağlık personeli, 3.650.068 kişi (İstatistik Yıllığı, 1946: 141)

1945 yılına gelindiğinde il sayısı 54'e yükselirken 321 ilçe ve 16.934 köye ulaşılmıştır. 7.549.280 nüfustan, 5.552.487'si muayene edilmiş ve bunların, 2.542.272'si sıtma tedavisine alınmıştır. (BCA 490.1.0.0.). bunun yanında halka devamlı olarak günlük tedbirlerle sıtmadan korunması için uyarılmıştır. (BCA 30.10.0.0.)

2. II. Dünya Savaşı'nda İzmir'de Sıtma Salgını ve Buna Karşı Alınan Önlemler

Türkiye ekonomisinin temel taşı olan tarım bölgelerinden olan Ege bölgesi de bu hastalığın pençesi altındaydı. Çünkü bölge, bu hastalığın yayılması için gerekli tomografik, klimatolojik ve meteorolojik bütün şartları taşıyordu. II. Dünya Savaşı'na kadar İzmir ve çevresinde sıtma salgınları zaman zaman görülüyordu. Özellikle İzmir'in Foça ilçesi hastalığın şiddetli olduğu bölgelerdendir. Sadece bu ilçede 1929 yılı zarfında 200 kadar kişi ölmüştür. (Anadolu, 10 Ekim 1929)

İzmir'de sıtma ile mücadelede Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü ile İzmir Belediyesi ortak olarak mücadele etmekteydi. 1929 yılında ise aynı amaç doğrultusunda çalışmak üzere dört polis, dört belediye zabıta memuru, iki sıhiye memurundan kurulu bir heyet görevlendirilmiştir. (Anadolu, 17 Eylül 1929)

1930 yılı yazı İzmir için bu konudaki tehlikenin büyüdüğü tarih olmuştur. Örneğin Karşıyaka'nın Bostanlı köyünde haziran ayının sonunda hızla ölümler artmış bölgeye 5 doktor ve 20 yataklı hastane gönderilmiştir. Durumları acil olan 60 kadar hasta otomobillerle İzmir Devlet Hastanesine götürülmüştür. Bunların yanında motopomplarla yüzlerce amele ve gerekli malzeme bölgeye sevk edilmiştir. (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1930)

İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz, bölgede görülen salgın üzerinde hassasiyetle durmuş, verilen sağlık hizmetleri ve alınan önlemlerin dışında 1922'den 1930 yılına kadar "Sağlık Savaşı" isimli bir dergi çıkarmıştır. Dr. Uz, anılarında 1930'lu yıllarda İzmir'in durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

"Cumhuriyet'in ilk yıllarında temizlik açısından kötü bir durumda olan İzmir'i, 1929 buhranıyla birlikte zaten ekonomik açıdan zor durumda bulunan belediyeyi etkilemesiyle

İzmir'in belli başlı temizlik işleri bile aksamaktaydı. Evlerinin önündeki çöplerinin kalkmasını isteyen halk bu kadar basit bir işi bile belediyeden alamıyordu. Toplanmayan çöpler sağlığı olumsuz etkiliyor, sokaklardan dolaşan kedi, köpek gibi hayvanların çöpleri karıştırması ve bu hayvanların kontrol altına alınmaması adeta kuduz hastalığına davetiye çıkartmaktaydı. Dr. Uz'un anılarından öğrendiğimize günde en aşağı 4-5 çocuk sıtmadan ölüyordu. (Uz, 2009: 69)

Geniş bataklıkların çay mecralarının bulunduğu İzmir bölgesi, II. Dünya Savaşı döneminde sıtma artışının dikkat çektiği alanlardan biri olmuştur. Bu konuda yerel yönetimler salgının şiddetlenmemesi için acil önlemler almıştır. İlk önlem, İzmir Vilayeti Sıtma Mücadele Komisyonunun aldığı kararlar doğrultusunda, 16-25 yaş arasındaki erkeklere üç gün süreyle bataklık kurutma çalışmalarına katılma mecburiyeti getirilmesidir. Fakat bu yaptırımda istisnalar konularak sağlık vb. sorunları nedeniyle çalışmak istemeyenler için üç günlük çalışma ücretini Belediye'ye vermekle yükümlülüğü getirilmiştir. Fakat savaş dolayısıyla ilân edilen askeri seferberlik, maddi yetersizlikler, kinin sıkıntısı, bu konudaki çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir. İzmir gibi geniş bataklıkların ve çay mecralarının olduğu bölgelerde,

bataklık kurutma işlerinin mahalli imkânlarla başarılamayacağı Sıhhat Vekâleti tarafından yerinde tespit edilmiş. (Anadolu, 22 Nisan 1931)

1931 yılında İzmir sıtma ile mücadele kapsamına alınmıştır. Bu doğrultuda havuzlardaki sivrisineklerin imhası için Torbalı kazasındaki Hamidiye çayından tatlı su balıkları getirilecek ve evlere tevzi edilerek havuzlara konulacaktı. Çukurlara ise mazot dökülecekti. Ayrıca yaz aylarında kullanmak için 4 ton mazot satın alınmıştır. Yine sıtma ile mücadele etmek için İzmir'e 12 doktor, 9 sağlık görevlisi, 9 polis memuru görevlendirilmiştir. (Cumhuriyet, 22 Mart 1931)

Behçet Uz göreve başladığı 1931 yılında hemen sıtmaya neden olan sivrisinek yuvası bataklıklara kurutma çalışmalarına başlamış bu doğrultuda Karşıyaka ilçesinde eski adı Kokoryalı olan Bostanlı'daki bataklık kurutulmuştur. Belediye, kurutulan Karşıyaka'daki bataklığına 200 ağaç dikmiştir. (Yeni Asır, 1 Temmuz 1931) Fakat o dönemde sıtma yoğunlaşmış hatta İzmir Valisi Kazım Paşa dahi Temmuz 1931'de Sıtmaya yakalanmaktan kurtulamamıştır. (Yeni Asır, 26 Temmuz 1931)

İzmir'de sıtmanın en fazla görüldüğü yer Cellat Gölü civarı olmuştur. Atatürk, buradan geçerken insanların daha 35 yaşını doldurmadan sıtmadan öldüğünü öğrenince gölün kurutulması emrini vermiş, 28 Nisan 1935 tarihinde gölün kurutulmasına başlanmıştır. Daha sonra buraya Mustafa Kemal Atatürk tarafından "Sağlık Ovası" adı verilmiştir. (Karayaman, 2008: 34)

İzmir konumu ve iklim şartları nedeniyle bataklıkların yoğun olduğu bir bölgededir. Halkapınar, Bostanlı, Güzelyalı, Kavaklıpınar, Talebe Çayırı, Kemer Bataklıkları olmak üzere bataklıklar 611.060 m²'lik bir alanı kapsamaktaydı. Halkapınar bataklığı da diğer bataklıklar gibi İzmir'de önemli bir sorundu. Şehrin görünüşü kadar sağlığını etkilemekteydi. (Göksu, 2003:35) Özellikle Menemen Kazası da bu ilçelerden biridir (Anadolu,18 Mayıs 1931) Menemen'in köyleri sıtma ile mücadele kapsamında Buruncuk köyü civarındaki bataklık kurutulmuştur. (Anadolu, 12 Mart 1934) Aliağa nahiyesinde ve buraya bağlı köylerde de önlemler alınmış, Çaltılı dere ve Çıtak köylerinde çocukların %50'sinin sıtmaya yakalanmış oldukları tespit edilmiştir.

1936 yılında Menemen'de olan Boz köy biçer ılıca bataklığı kurutulmuş. bataklık suyu denize ulaştırılmak suretiyle hem bataklık kurutulmuş hem de ekilecek arazi kazanılmıştır. (Anadolu, 19 Eylül 1936) Halkapınar bataklığı da diğer bataklıklar gibi İzmir'de

önemli bir sorundu. Şehrin görünüşü kadar sağlığını etkilemekteydi. (Yeni Asır, 4 Son Kanun 1939)

Fakat sıtmanın önüne geçmek için sadece bataklıklar kurutulmamış, kurutulan bölgeler ağaçlandırılmıştır. Örneğin Orman Umum Şube Müdürü Fuad Adalı yayında orman mühendisleriyle İzmir'e giderek kurutulan bataklıklarda çam fidanlığı oluşturmak için çalışmalar yapmıştır. (Cumhuriyet, 16 Şubat 1939)

1938 yılının Mart ayında Sıhhat Vekaleti müsteşarı Dr. Asım Bey ve Sıtma İle Mücadele Umum Müfettişi Dr. Rüştü Geren Manisa ve İzmir civarını kapsayan bir inceleme gezisine çıkmışlardır. Bilhassa göçmenlerin ağıllıkları ve yeni evler civarlarına sıtma salgının yayılmaması için direktiflerde bulunmuşlardır. (Cumhuriyet, 8 Mart 1938)

1940 yılına gelindiğinde Sağlık Bakanlığı illeri sıtmaya yakalananlar bakımından iki ana gruba ayırmıştı. İzmir ve çevresi sıtmanın en çok görüldüğü bölgelerin içinde yani Birinci Mıntıkadaydı. Gerçekten 1940 yılı sıtma açısından İzmir ve çevresi için zor geçen bir yıl olmuştur, savaş şartlarını yaşayan devlet de hem her bölgeye doktor göndermekte hem de kinin göndermekte zorlanmaktadır. Yalnızca İzmir'de değil komşu civar bölgelerde örneğin Aydın'da, Nazilli'de ve Menderes civarında, Gemlik'te, Nazilli'de de sıtma bir salgın haline gelmiştir. (Tasviri Efkâr, 14 Ağustos 1940.) Bu bölgelere elden geldiği kadar kinin dağıtımını yapılmaya çalışılmış bunu yanında Buruncuk köyü ve Çakmaklı köyü bataklıkları da 1942 yılında kurutulmuştur. (25 Mayıs 1942)

Halk hastalığa karşı gerekli malzemeyi bulamamaktan zaman zaman şikayet etmiştir. Örneğin İzmir'in Bayındır kazasından Naci Rodan isimli bir vatandaş Sıhhat Vekaleti'ne bir mektup yazarak İzmir'deki durumu özetlemiştir. Rodan, 18 Temmuz 1940 tarihli mektubunda hergün yüzlerce kişinin hayvanlara yüklenerek doktora taşındıklarını, ziraatin bittiğini, kinin bulunamadığını anlatmış. "Nüfusun kırılmasına ve faaliyetten sakit kalan hasta kardeşlerin hala boynunu bükerek gözyaşları dökmektedir. Netice itibariyle iş kadere terk edilmiştir. Bayındır çok derin ve acı olan bu yarasına halk hükümeti olan Cumhuriyetimizin şifalı ve kudretli elinin yetişmesini ve gerekli tedbirlerin alınmasını Cumhuriyetin bir ferdi sıfatıyla can ve yürekten yalvarırım" diyerek durumun İzmir'in içinde bulunduğu olumsuz koşulları bildirmiştir. Bu mektuptan sonra 8 Ağustos tarihinde TBMM İzmir ve İzmir'e bağlı ilçelere kinin dağıtmıştır. (BCA 17. 223. 6.)

Başka bir vatandaş da sıtmaya yakalandıktan sonra yanlış tedavi edildiği ve neticesinde 6 ay kangren tedavisi görmek zorunda kaldığı gerekçesiyle Kanaveri Kamilo isimli bir doktoru mahkemeye vermiştir. (Cumhuriyet, 8 Mayıs, 1936). Sıtma ile ilgili bir başka adli konu ise Karşıyaka'nın Dedebaşı köyünde yaşanmıştır. Bu köyde yaşayan 266 vatandaş sıtma muayenesine gitmedikleri gerekçesiyle mahkemeye vermişleridir. (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1935)

Hükümet savaş şartları içinde İzmir'de sıtmanın yayılmaması için alabileceği önlemleri almıştır. 1941 yılı Sıhhat ve İçtima-i Muavenet Vekâleti bütçe görüşmesinde söz alan İzzettin Çalışlar, sağlık hizmetlerinin önemine vurgu yaparak sıtma ile ilgili olarak şunları dile getirmişti:

"Sıtma, malumu âliniz kanı sulandırır, bünyeyi zayıflatır buna muptela olan adam enerji kuvvet sarf ederek mesaisini arttıramaz, çok çalışamaz, istihsal yapamaz. Çoluk çocuğu da dejenere olur ve gelecek nesiller için en büyük afettir. Daha İzmir'in istirdadına müteakip Cumhuriyet Hükümeti sıtma işini ele alarak mücadeleye başlamıştı". (TBMM Zabıt Ceridesi: 1941). Bu yıl içerisinde valilik halktan sıtma ile mücadele heyetleri kurduğunu, çiftlik, fabrika, özel okul sahipleri, ve müteahhitlerin yanlarında çalışanları hastalık konusunda bilinçlendirmeleri ve kinin dağıtımını amaçlanmıştır. Aynı yıl Güzelyalı, Tepecik ve İnciraltı bölgelerindeki bataklıklar kurutulmuştur. (Cumhuriyet, 25 Mayıs 1941).

Bilindiği gibi İngilizler II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye askeri yardımlarda bulunmuşlardır. Bu yardımlar İzmir ve bölgesine de yapılmış bu civarda bulunan askeri güç kuvvetlendirilmeye çalışılmış bunun için limanlar askeri açıdan takviye edilirken yeni hava üsleri ve hava meydanları da kurulmuştur.(ATASE 5-036-1) İşte bu çalışmalar içinde İngilizler hem kendi askerlerinin sağlıklı kalmalarının temini hem de bölgede salgın hastalıklar yayılmaması için önlemler almış bu hususta uzmanlar göndererek incelemeler yapmışlardır. İşte İzmir ve civarında yapılacağı 3 Şubat 1941 gün ve Ş. III. 19170 sayı ile bildirilen üssün keşif ve tetkik işlemleri için gönderilen heyette sıtma ile mücadele ile alakalı bir uzman da görevlendirilmiştir. (ATASE 110-1) Özellikle yapılması planlanan hava meydan inşaatları çevresi sıtma bakımından tetkik edilmiş.

İngiliz Doktor R. F. Jarett bu kapsamda İzmir ve çevresinde özellikle üs bölgelerinde incelemeler yaparak sıtma ile mücadele çalışmalarının katılmıştır. Yapılan keşifler sonucunda bazı yerlere sıtmaya karşı drenaj yapılması gerekliliği anlaşılmış, bu konuda mahalli makamlarla işbirliği kararı alınmıştır. Fakat sıtma ile

mücadelede en büyük zorluğun işçi temin etmek olduğu rapor edilmiş ve bu yetersizliğin üstesinden de Türk kıtaatı bulunan yerlerden istifade edilerek gelinmesi kararlaştırılmıştır.(ATASE 1-65-1)

Dr. Jarett 'in çalışmalarının yanında Türkiye'ye getirilecek olan İngiliz yardım kuvvetleri içinde İzmir'e çıkarılacak olanlar için sıhhi bakımdan tetkikat yapmak üzere İngiliz Doktor Henry Ford görevlendirilmiştir (ATASE 2-004-4)

Dr. Henry Ford İngiliz kuvvetlerinin geleceği bölgede çalışmalar yapmış fakat sıtma ile mücadele hakkında durumu belirlemek için bu bölge dışında da saha çalışması yapmak için izin istemiş fakat tetkik etmek istediği bölgeler o dönemde girilmesi yasaklanmış bölgeler olduğu için. 24-3-1941 tarihli Genelkurmay Başkanlığı'na bir yazı göndererek bir muhasıma halinde İngiliz yardımının İzmir'den geleceği için İzmir'in önemi vurgulanmış Dr. Ford, Çığlı mıntıkasında Kaklıç, Sasallı ve cenub mıntıkada Narlıdere köyünü tetkik etmek istemektedir. Sözü edilen bölgeler 2. Mıntika içinde yanı İngilizlerin üs yapacağı bölgenin dışında olduğu için bu bölgeler için Genelkurmay Başkanlığı'ndan izin istemiştir.

Genelkurmay'dan olumlu sonuç alan (ATASE 2-004-2) Dr. Ford 17 Mart günü 2. Mıntika dışında kalan Çığlı, Boşnak köyü, Cuma ovası, Seydi köy, gölcükler mıntıklarında tetkikler yapmıştır.

Fakat salgınla mücadele kapsamında, o dönemde yabancı askerlerin de girişine izin verilmeyen, yasak bölgelerden Kaklıç, Sasalı, Narlıdere'de incelemeler yapmak isteyen Dr. Ford'a İcra vekilleri kararı çıkarmak gerekmektedir ve bu karar çıkana kadar incelemelerini geciktirmesi istenmiştir. (ATASE 2-004-1) Gerekli izin çıktıktan sonra Dr. Ford istediği incelemeleri yapmış ve tetkik sonuçlarını Ateşemiliterliğe göndermiştir. (ATASE 2-003-5)

Bu raporun üzerine Ateşemiliterlik 14 Nisan 1941 tarihinde Sıtmaya Karşı Tedbirler başlıklı bir mevzuat yayınlamış ve şu tedbirlere değinmiştir;

Sıtmaya karşı mücadelede gerek bataklıkları kurutmak gerek sivrisineğe karşı ilaçlama gerekse kinin ve ilaç dağıtım işleri bir program dâhilinde yapılmalıydı. Bu amaçla Türk askerler verimli bir şekilde kullanılabilirdi. Anadolu'da; Gaziemir hava meydanında 15 kişi 1 ay süreyle, Cuma ovası hava meydanında 50 kişi 1 ay süreyle, Çığlı iniş meydanında 50 kişi 2 ay süreyle, Halalca Hava Meydanı 30 kişi 2 ay süreyle, Trakya'da ise Gelibolu kasabasının garp kısmı Galata kasabasının garp kısmı kilye limanı 1 ay süreyle çalıştırılacaktır.

Miktarları verilen askerler iki hafta içine istenmektedir.

Ayrıca bu program dahilinde Manisa sıtma ile mücadele merkezinden bir miktar uzman ve işçi İzmir bölgesi için yola çıkarılmıştır. (ATASE 2-003-3)

Atasemiliterliğin yazdığı bu rapor Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilmiş ve Mareşal Fevzi Çakmak bu rapor üzerine 21 Nisan 1941 tarihinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine bir yazı göndermiş buna göre; İngilizlerle yapılan hava meydanı mıntıklarının tetkiki sonucunda İzmir ve civarındaki sıtmalı ve drenaja muhtaç yerler şöyle tespit edilmiştir; Birer ay olmak üzere Gaziemir 15 kişi, Cuma ovası 50 kişi, Çığlı 50 kişi sıtmalı ve drenaja muhtaç olan bölgelerde çalışacaktır. (ATASE 2-003-1) Mareşal Çakmak'ın yazısından anlaşıldığı üzere Genelkurmay Başkanlığı, Ateşemiliterliğin istediğinden az sayıda ve daha az bölgeden Türk askerini sıtma ile mücadele için görevlendirmiştir.

İngilizlerce tespit edilen yerlerin büyük bölümü zaten T.B.M.M. tarafından da önceden bilinen ve sıtma ile mücadele kapsamına alınan bölgelerdi. İngilizlerin planlamasına katkıda bulunduğu şekilde sıtma ile mücadele 1941 yılında da devam etmiştir. Ayrıca İngiltere'den 23 Temmuz 1943 tarihinde kinin getirilmiş ve İzmir dahil olmak üzere ülke geneline dağıtılmıştır. (BCA 17. 224. 4.)

1942 yılında yine sıtmayla mücadele programı çerçevesinde ve Menemen sıtma mücadelesi doktoru Orhan Türegün'ün liderliğinde Buruncuk köyündeki Azması gölünün suları, Gediz nehrine aktılmış; Çakmaklı köyünün Uyuz Bataklığının suları da derin oluklarla imha edilmiştir.(Anadolu, 25 Mayıs 1942)

1942-43 yıllarında İzmir'de halkın % 40'ı sıtmaya yakalanmış bu oran tüm Türkiye'de % 32'yi bulmaktaydı. Sağlık Bakanlığı'nun kayıtlarına göre her 10 kişiden 1'i sıtmaydı. 1944'te, 4.011, 1945'te 4.607'e kadar yükselmiştir. (İstatistik Yıllığı, 1946: 141)

İzmir'de yazın kurtçuk, larva, kışın erişkin sivrisinek mücadelesinin son harp senelerinde eskisi gibi yapılması zordur. Harpten evvel bilhassa her nevi larva mücadelesi yalnız İzmir'in Karşıyaka semtinde mazotla ve diğer yerlerde yalnız anofel larva mücadelesi parisyeşili ile yapılmakta idi. Parisyeşili terkinde bakır mevcut olduğu için hemen hemen tedarik edilemez hale gelmiştir. Bu nedenle sıtma mikrobu taşıyan sivrisinek mücadelesi de iyi yapılamıyor. (T.B.M.M. Tutanak Dergisi,1944: 17)

1945 yılında sıtmanın genel afet halini alması üzerine, Meclis'te Olağanüstü Sıtma Savaşı Kanunu

Tasarısı da görüşülmüş ve 54 il, olağanüstü sıtma savaş bölgesi ilan edilmiştir. İzmir de bu illerden biridir. (T.C. Devlet Yıllığı, 1945:362)

1945'te çıkarılan 4707 sayılı ve 1946 da çıkarılan 4871 sayılı Sıtma İle Savaş Kanunları ile Marshall yardımıyla oluşan ekonomik rahatlama vasıtasıyla sıtma ile hiç olmadığı kadar katı bir mücadeleye girilmiş ve 1945-46larda sıtmalılar oranı% 20'ye 1950'de ise bu oran & 1'e kadar düşmüştür. (Özpekan, 2001: 270)

Sıtma ile mücadelede sağlık propagandasına büyük önem verilmiş; "Sıtmadan Korunma ve Kurtulma Öğütleri" adı altında broşür, halk sağlığını ilgilendiren konularda afişler ve nakil vasıtalarına asılmak üzere sıtma propaganda kartları bastırılarak İzmir'de halka dağıtılmıştır. Yine aynı doğrultuda 29 Nisan-5 Mayıs tarihleri arasında düzenlenen "Sıtma Haftası"nda, radyoda Bakanlık yetkilileri tarafından sıtma savaşının önemi üzerine konuşmalar yapılmış; (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Nisan 1945) radyofonik skeçler tertip edilmiş; yetkili uzmanlar tarafından, sağlık konuşmaları içerisinde bu konuya geniş yer verilmiştir.(T.C. Devlet Yıllığı, 1945: 364)

Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra savaş koşullarından normal ülke şartlarına geçilmiş, Marshall yardımının gelmesiyle ekonomik bir rahatlama yaşanmıştır. Genel toplamı 352.395.910 Türk Lirası olan bu yardımın sıtma mücadelesi için ayrılan payı 3.706.000 Lira'dır. Sıtma ile mücadeleye 1949-1952 yılları arasında 3.970.000 direkt yardım aktarılmış ve bu paralarla çeşitli alet, taşıt, yedek parça, ilaçlama malzemesi ithal edilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda 1949 yılında 1.300.000 olan sıtmalılar sayısı 1951 yılında 1.071.000'e düşmüştür. (Hariciye Vekâleti 1952: 129) Marshall yardımının dışında dünya sağlık örgütü e dünyada artan sıtma vakalarına karşı bir kampanya başlatmış bu kampanya kapsamında yardım edilen ülkeler arasında olan Türkiye'ye 1957 yılında 3 milyon dolar sıtma ile mücadele için alınmış bu yardım ile 1260 ton DDT alınmış bunun 150 tonu İzmir ve civarına gönderilmiştir. (Milliyet Gazetesi, 05 02 1958)

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında sıtma ile mücadele kapsamında bir dizi kanun çıkarılarak mücadeleye devam edilen fakat İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla yeniden bir salgın haline dönüşen sıtma hastalığı. İzmir ili ve çevresini de iklim şartları ve konumu nedeniyle etkisi altına almıştır. Fakat İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz'un yoğun çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bölgede askeri destek için bulunan İngilizlerin de katkısıyla sıtmayla mücadele edilmiştir yine de savaş şartları ekonomik sorunlarla birleşince sıtmanın

yayılmasına engel olunamamıştır. 1945'ten sonra salgının yoğunlaşmıştır. İzmir civarında nüfusun yarısı bu hastalığın pençesine düşmüştür. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Devlet daha geniş tedbirler alabilmiş, uluslararası sıtma ile mücadeleye katılmış bunların yanında da Marshall yardımı gelmiştir. Bu yardımla savaş ekonomisi yerini ekonomik rahatlamaya bırakmış, gelen paranın bir kısmı da sıtma ile savaşa ayrılmış ve 1950lerde sıtma görülme oranı yüzde 1'e inmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv

ATASE Arşivi (ATASE)

ATASE 110-1; ATASE 1-65-1; ATASE 2-003-1; ATASE 2-003-3; ATASE 2-003-5; ATASE 2-004-1; ATASE 2-004-2; ATASE 2-004-4

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 19855, Fon Kodu: 30.10.0.0. Yer No: 177.223.14.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 2. Büro, Fon Kodu: 490.1.0.0. Yer No: 509.2041.1

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 2. Büro, Fon Kodu: 490.1.0.0. Yer No: 509.2041.1

Gazeteler

Anadolu Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Son Posta Gazetesi, Tasviri Efkâr Gazetesi, Yeni Asır Gazetesi

Diğer Kaynaklar

ALTINTAŞ, A. (1988). Divan-ü Lügat-it Türk'teki Tıp Terimleri, Tıp Tarihi Araştırmaları (2): 65-73.

GÖKSU, E. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhan Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.

Karaman, M. (2008). Cellât Gölü'nden Sağlık Ovası'na, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (72): 32-43.

KILIÇ, G. ve Öztürk, Y. (2009). Kariyer yönetimi: beş yıldızlı otellerde bir uygulama. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 20 (1): 45-60.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (1917): Devre:3, 3 (2): 90-148.

ÖZKAN, O. (1982). Atatürk Döneminde Sağlık Politikası, Atatürk Dönemi Ekonomik Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını (513): 189-202.

ÖZPEKAN, M. (2001). Büyük Millet Meclisi Tutanaklarına Göre Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası, (1923-1933), Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları (7): 163- 274.

Resmî Gazete, (20 Nisan1924), Düstur No: Tertip 3, Cilt 5.

Resmî Gazete, (28 Mayıs 1928), Düstur No: Tertip 3, Cilt 2.

ŞEHİSUVAROĞLU, B. N. (1953). İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız, İstanbul: Fetih Derneği Neşriyatı.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi (1944) Dönem 7 (17).

T.C. Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, Türkiye'de Marşal Planı (1952): Başbakanlık Devlet Matbaası, (9): Ankara.

T.C. İstatistik Yıllığı, 1942-1945, (1946): İstanbul, 15 (255): Hüsnütabiat Basımevi.

TBMM Zabıt Ceridesi(1923), Devre 2 (6).

UZ, B. (2009). Atatürk'ün İzmir'i Bir Kentin Yeniden Doğuşu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

YILDIRIM, N. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (5): 1324-1336.